

CELE MAI IMPORTANTE OPERE DIN ISTORIOGRAFIA SLOVACĂ [ISTORIA BISERICII DUPĂ ANUL 1990]¹

Istoriografia, privind istoria bisericii în Slovacia are tradiții îndelungate. În trecut am avut de a face cu literatura scrisă în limba slovacă, dar și în limbile maghiară, germană, latină și cehă. Mă voi referi la câteva lucrări mai importante.

Jozef Špirka este autorul lucrării sintetice despre istoria bisericii romano-catolice în Slovacia *Cirkevné dejiny*² (*Istoria bisericii*), apărute în mai multe ediții și nedepășite până astăzi. O altă lucrare sintetică reprezentativă și de mari dimensiuni este *Katolícke Slovensko*³ (*Slovacia catolică*) cu peste 600 pagini.

Autorii preocupați de istoria bisericii evanghelice sunt Ján Kvačala și Ján Ďurovič. Ján Kvačala s-a ocupat de istoria Reformei⁴, de personalități importante cum este J. A. Komenský⁵ și alții. Ján Ďurovič a scris despre Juraj Tranovský⁶, dar și despre aspecte literare ale vieții evanghelicilor slovacilor⁷.

În mai multe lucrări s-a acordat atenția istoriei ordinelor călugărești; cel mai extins a fost proiectul, parțial realizat, privind istoria franciscanilor în Slovacia al autorului Let Danišovič *Dejiny Minoritov D. I. Osvietenská historiografia rádu františkánskeho v našich krajinách*⁸ (*Istoria minoriților. D. I. Istoriografia ordinului franciscan în țările noastre*). Istoria bisericii, a instituțiilor eclesiastice, a ordinelor, congregațiilor, școlilor, fraternalităților laice sunt cuprinse în lucrări de sinteză, din diferite direcții ale istoriei Slovaciei (învățământ, artă, biserică).

După anul 1948, din cauza unor evenimente politice, interesul față de istoria bisericii se va stinge. Această situație a durat până în noiembrie anului 1989, când se revine asupra temelor tabu. Faptul că istoria bisericii nu a fost abordată între anii 1948-1989, a provocat apariția unui interes special pentru această temă.

Voi încerca să prezint pe scurt cele mai importante opere legate de istoria bisericii, apărute după anul 1989.

Dintre operele de sinteză despre istoria bisericii din Slovacia mă opresc asupra lucrării de peste 800 de pagini al cardinalului Ján Chryzostom Korec *Cirkev v dejinách Slovenska*⁹ (*Biserica în istoria Slovaciei*). Cartea este destinată publicului laic (nu are aparat critic). Din domeniul general al istoriei bisericii face parte lucrarea *Prehľadné cirkevné dejiny*¹⁰ (*Istoria prescurtată a bisericii*) a autorilor Viliam Judák și Edita Čekovská. Pe lângă multe alte titluri merită subliniată o altă lucrare al cardinalului Korec, *Cirkev v zápase stáročí*¹¹ (*Biserica în lupta secolelor*).

Având în vedere evoluția din trecut, multe publicații privesc urmărirea și represaliile declanșate împotriva bisericii între anii 1948-1989. Dintre autorii cei mai productivi preocupați de tematică pot fi amintiți istoricii Jan Pešek¹² și Michal Barnovský¹³. Lucrarea lor comună *Štátnej moc a*

¹ Prezenta contribuție face parte din proiectul grantului VEGA nr. 2-314223 Bibliografia k dejinám Československa v slovenskej historiografii. (Bibliografia, privind istoria Cehoslovaciei din istoriografia slovacă.)

² Špirko, Jozef, *Cirkevné dejiny* (*Istoria bisericii*). V. 1.- 2. Martin 1943.

³ *Katolícke Slovensko* (*Slovacia catolică*). Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1933. 655 p.

⁴ Kvačala, Ján, *Dejiny reformácie na Slovensku*. (*Istoria Reformei în Slovacia*). Liptovský Svätý Mikuláš, Tranoscius 1935. 305 p.

⁵ Idem, *Komenský, jeho osobnosť a jeho soustava vedy pedagogickej* (*Comenius, personalitatea sa și sistemul său în știință pedagogică*), a 2-a ed. completată. Turčiansky Svätý Martin 1921. 142 p.

⁶ Ďurovič, Ján, *Životopis Juraja Tranovského 1592-1942*. K 350. výročiu jeho narodenia (*Biografia lui Juraj Tranoscius 1592-1942. La 350 de ani de la naștere*). Liptovský Svätý Mikuláš, Tranoscius 1942. 270 p.

⁷ Idem, *Prehľad literárnych dejín slovenských evanjelikov* (*Evanghelicii slovaci și istoria lor literară*). Liptovský Svätý Mikuláš, Tranoscius 1948. 87 p.

⁸ Danišovič, Let, *Dejiny Minoritov D. I. Osvietenská historiografia rádu františkánskeho v našich krajinách*. (*Istoria minoriților. D. I. Istoriografia ordinului franciscan în țările noastre*). Bratislava, Universum 1994. 145 p.

⁹ Korec, Ján Chryzostom, *Cirkev v dejinách Slovenska* (*Biserica în istoria Slovaciei*). Bratislava, Lúč 1994. 800 p.

¹⁰ Judák, Viliam - Čekovská, Edita, *Prehľadné cirkevné dejiny* (*Istoria prescurtată a bisericii*). Bratislava, Lúč 1996. 301 p.

¹¹ Korec, Ján Chryzostom, *Cirkev v zápase stáročí. Od Neróna po osvietenstvo* (*Biserica în lupta secolelor. De la Nero până la Iluminism*). Bratislava, Lúč 1990. 177 p.

¹² Autor al mai multor publicații despre evoluția politică în Slovacia de după 1948, apărute după 1989. Este vorba despre operele Pešek, Jan, *Štátnej bezpečnosti na Slovensku 1948-1953* (*Securitatea în Slovacia 1948-1953*). Bratislava, Veda ydavatel'stvu SAV 1996. 167 p. [A apărut în anul 1999 în ediția a II-a lărgită și completată.]; *V Tieni totality. Perzekúcie na*

cirkvi na Slovensku 1948-1953¹⁴ (*Puterea de stat și biserică în Slovacia 1948-1953*) s-a concentrat asupra uneia dintre cele mai critice perioade de preluare și fixare a puterii din partea partidului comunist cehoslovac. Cartea contabilizează soarta celor mai importante confesiuni din Slovacia – romano-catolică, greco-catolică, evanghelică CA (luterană), reformată și ortodoxă pe șase ani. Cuprinde informații despre numărul credincioșilor, organizarea interioară ale bisericilor, extinderea teritorială. Autorii s-au opriți asupra situațiilor problematice create pentru biserică de după război în relația sa cu statul. Anul 1948 a fost anul preluării puterii de partidul comunist cehoslovac, ceea ce i-a dat posibilitatea de a acționa deschis împotriva bisericii. Interesul principal al regimului a fost neutralizarea influenței bisericii. Bisericile au avut fost nevoie să rezolve și ele o problemă, ce atitudine să afișeze vis-à-vis de alegeri – boicotarea sau susținerea lor din partea enoriașilor. După alegeri, regimul a influențat în măsura tot mai mare viața bisericii, considerând-o instituție dușmană sistemului popular-democratic. Autorii au analizat în detaliu „acțiunea catolică“ cu menirea inițială de a convinge populația laică pentru colaborare cu biserică, însă această „acțiune“, după anul 1948 a fost folosită împotriva bisericii catolice din Cehoslovacia. Lupta bisericii catolice cu puterea de stat pentru păstrarea identității a fost completată cu cazurile proprii concrete, personalități aflate pe posturile înalte, dar și inferioare ale ierarhiei bisericesti și de stat. Nemulțumirea cu demersurile statului au exprimat-o enoriașii prin apărarea fizică a preoților în fața securității. În special, autorii se opresc asupra legilor bisericesti, introducerea cărora urma să întărească dominația statului asupra bisericii. Un capitol independent este acordat mănăstirilor și ordinelor călugărești, lichidării lor realizate la începutul anilor '50. Presiunea a fost direcționată spre lichidarea înaltului cler și a facultăților teologice. Treptat au fost înălțurate înalte fețe bisericesti, mai ales episcopii. Alte presiuni s-au exercitat asupra credincioșilor, încercând să fie mărită bariera între ei și biserică.

O altă carte a autorilor Jan Pešek și Michal Barnovský are titlul *Pod kuratelou moci*¹⁵ (*Sub curatela puterii*). Se ocupă cu aceeași tematică, ca și cea anteroară, pentru perioada 1953-1970. Acum, presiunea împotriva bisericii nu a mai fost atât de puternică și metoda controlului s-a schimbat.

Cu istoria bisericii pentru un timp mai scurt¹⁶ sau mai lung se ocupă și multe alte monografii¹⁷. După o perioadă mai lungă 1945-1989 a apărut cartea lui Anton Hlinka *Sila slabých a slabost'*

*Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953). Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 10.4.1996. doplnený o spomienky perzekvovaných osôb. (În umbra totalitarismului. Persecuții în Slovacia la începutul totalitarismului comunist (1948-1953). Culegere de materiale din conferința de la Bratislava 10.04.1996, completată cu memorile persoanelor persecuante). Ed.: Jan Pešek. Bratislava, Historický ústav SAV v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečku 1996. 216 p.; Pešek, Jan, *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948-1953. (Fața întoarsă a totalitarismului. Persecuții politice în Slovacia din anii 1948-1953)*. Bratislava, Historický ústav SAV - Nadácia Milana Šimečku 1998. 383 p.; Idem, *Nástroj represie a politickej kontroly štátnej bezpečnosti na Slovensku 1953-1970 (Instrument de represiune și de control politic al securității în Slovacia 1953-1970)*. Bratislava Veda vydavateľstvo SAV 2000. 247 p.; Idem, *Slovensko v rokoch 1953-1957. Kapitoly z politického vývoja. (Slovacia în anii 1953-1957. Capitole din evoluție politică)*. Brno, Nakl. Príus pre Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Prahe 2001. 128 p.*

¹³ Michal Barnovský a alcătuiri culegerea privind istoria politică *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945-1953 (De la dictatură la dictatură. Slovacia în anii 1945-1953)* (Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 6. - 8. 12. 1994). Ed.: Michal Barnovský. Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV 1995. 196 p.; *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe (Primele alegeri de după război)*. Ed.: Michal Barnovský - Edita Ivaničková. Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV 1998. 240 p. și Barnovský, Michal, *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopoliticke zápasys na Slovensku v rokoch 1945-1948 (Pe drumul monopolului puterii. Lupta pentru putere în Slovacia anilor 1945-1948)*. Bratislava, Archa 1993. 248 p.

¹⁴ Pešek, Jan - Barnovský, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953 (Puterea de stat și biserică în Slovacia 1948-1953)*. Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV 1997. 311 p.

¹⁵ Pešek, Jan - Barnovský, Michal, *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970 (Sub curatela puterii. Bisericile în Slovacia anilor 1953-1970)*. Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV 1999. 292 p.

¹⁶ Vnuk, František, *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945-1948. (Documente despre locul bisericii în Slovacia între anii 1945-1948)*. Martin, Matica slovenská 1998. 242 p.; Petranský, Ivan A., *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946 (Statul și biserică catolică în Slovacia 1945-1946)*. Nitra, Garmond 2001. 318 p. s. a.

¹⁷ Mikloško, František, *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudu katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943-1989. (Nu-i veří putea distrugē. Din destinul bisericii catolice din Slovacia 1943-1989)*. Bratislava, Archa 1991. 283 p.; Čarnogurský, Ján. *Väznili ich za vieru. (I-au întemnițat pentru credință)*. Bratislava, Pramene 1990. 143 p.; Mulfík, Peter, *Cirkev v tieni totality. Súbor štúdií (Biserica în umbra totalitarismului)*. Trnava, Dobrá kniha 1994. 106 p.; Vnuk, František, *Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti reholiam v rokoch 1950-1956. (Acțiunile K și R. Intervențiile regimului comunist împotriva ordinelor călugărești în anii 1950-1956)*. Bratislava, Rímskokatolícka cyrilometodska bohoslovecká fakulta UK 1995. 132 p.; *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950. (O încercare de schismă și alte măsuri împotriva bisericii în anii 1949-1950)*. Bratislava, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku 1996. 132 p.; *Zborník prednášok z príležitosti 50. výročia barbarskej noci. (Culegere de prelegeri susținute cu ocazia aniversării a 50 de ani de la*

*silných*¹⁸ (*Puterea celor slabî și slăbiciunea celor puternici*). Autorul a făcut parte din ordinul salezian și a trăit din anul 1951 în exil. În lucrarea sa se ocupă mai ales de victimele luptei anticlericale. A cuprins informații accesibile în străinătate. După o scurtă istorie a Slovaciei și slovacilor a abordat materialul cronologic. Autorul încearcă să ofere date despre procese și urmăriri, subliniind caracterul represiv al controlului de stat asupra bisericii.

Relativ multe cărți se ocupă cu personalitățile ale istoriei bisericii din diferite perioade. Au un caracter monografic, de culegeri de studii sau memorii. Sfinților le este dedicat manualul lui Alžbeta Sopušková și Andrej Trebatický *Svätcí bratislavských chrámov, domov a námesť*¹⁹ (*Sfinții bisericilor, caselor și piețelor din Bratislava*). Este interesant pentru cei interesați de regionalistică, istoria Bratislavei, istoria bisericii și culturii. Cartea are două părți. În prima parte numită *Sfinții în cultura noastră*, autorii se ocupă cu istoria și unele categorii și tipuri de sfinti. Din numărul de 4500 de sfinti canonizați în timp de 2000 de ani, aflăm despre țărani, soldați, bărbați și femei, laici și preoți, călugări și.a. În biografiile lor ne întâlnim cu date reale și legendare. Sfintii legați de istoria noastră națională sunt Sf. Chiril și Metodie, Gorazd²⁰, Andrei, Svorad, Benedikt²¹. Partea a doua a cărții cuprinde indice alfabetic al tuturor sfintilor reprezentați la Bratislava, care conține informațiile de bază despre viața lor, atributele, patronajul, răspândirea cultului, localizarea în oraș a reprezentării respective.

Unul dintre numeroasele titluri legate de viața sf. Chiril și Metodie²² reprezintă lucrarea lui Anton Bagin *Cyrilometodská tradícia u Slovákov*²³ (*Traditia chirilo-metodiana la slovaci*). Anton Bagin este un specialist cunoscut pentru Moravia Mare, în speță pentru activitatea lui Chiril și

noaptea barbară). Redactor.: Viliam Judák. Nitra, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre 1996. 66 p.; Vnuk, František, Vládní zmocnenci na biskupských úradoch v rokoch 1949-1951 (*Reprezentanți ai guvernului la episcopi între anii 1949-1951*). Martin, Matica slovenská 1999. 260 p.; Zrušenie kňazských seminárov na Slovensku v roku 1950. Historický zborník. (*Desființarea seminariilor de preoți în Slovacia în anul 1950. Culegere istorică*) Ed.: Viliam Judák. Nitra, Kňazský seminár sv. Gorazda 1999. 50 p; Päťdesiat rokov od 50-tych rokov. (50 de ani de la anii 50. Seminar de specialitate...) Odborný seminár o prenasledovaní cirkvi v zakladajúcom období komunistického režimu z 2. mája 2000. Alcătuit de: Jozef Halčko. Bratislava, Rímskokatolícka a cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského 2000. 109 p.; Vnuk, František, Popustené putá. Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1996-1971) (*Eliberarea frânelor. Biserica catolică din Slovacia în perioada liberalizării și începerii normalizării*). Martin, Matica slovenská 2001. 299 p.

¹⁸ Hlinka, A. Anton, *Sila slabých a slabosť silných. Cirkev na Slovensku v rokoch 1945-1989 (Puterea celor slabî și slăbiciunea celor puternici. Biserica în Slovacia anilor 1945-1989)*. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1990. 200 p.

¹⁹ Sopušková, Alžbeta - Trebatický, Andrej, *Svätcí bratislavských chrámov, domov a námesť (Sfinții bisericilor, caselor și piețelor de la Bratislava)*. Bratislava, Bratislavská informačná a propagačná služba 1996. 139 p.

²⁰ Bagin, Anton, *Život Gorazda*. (Viața lui Gorazd). Martin, Matica slovenská 1992. 50 p.

²¹ Judák, Viliam, *Hviezdy slovenského neba. K úcte sv. Svorada - Andreja a Beňadika patrónov Nitrianskej diecézy z príležitosti 910. výročia ich svätořecenia na zveličenie pútnickeho miesta na Skalke. (Stelele cerului slovac. În cinstea sf. Svorad și Beňadik, patroni ai diecezei din Nitra cu ocazia aniversării celor 910 ani ...)*. Trenčín, Naše kníhkupectvo J. Vojtech Grach 1993. 131 p.; Špric, Mikuláš, *Svätý Andrej-Svorad. Umelecký životopis svätca*. (Sf. Andrej – Svorad. Biografia literară și sfântului). Bratislava, Lúč 1996. 142 p.; Judák, Viliam, *Svätý Svorad patrón mesta Nitry*. (Sf. Svorad patronul orașului Nitra). Nitra, Kňazský seminár 1999. 173 p.

²² Hnilica, Ján, *Svätí Cyril a Metod horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri cirkvi*. (Sf. Chiril și Metodie). Bratislava, Alfa 1990. 261 p; Fedor, Michal, *Spolupatróni Európy ich odkaz na Slovensku. (Patronii Europei și memoria lor)*. Košice, Spolok sv. Cyrila a Metoda 1990. 100 p.; *Život Konštantína Cyrila a Život sv. Metoda*. (Viața lui Constantin Chiril și viața lui Metodie). Alcătuit de: Štefan Vragaš. Martin, Matica slovenská 1991. 91 p.; Kocián, Václav, *Svetlo zo Solína. Úvaha o svätom Metodovi na základe prameňov Žitia Metoda a Pochvaly Cyrilovi a Metodovi*. (Lumina din Thesalonik). Zvolen, Zdrženie JAS 1991. 72 p.; *Poslovia večnej pravdy*. (Soliu adevărului etern). Alcătuit de Ernest Sirochman. Michalovce. Miestny odbor Matice slovenskej 1991. 44 p.; Vragaš, Štefan, *Cyrilometodské dedičstvo v náboženskom národnom a kultúrnom živote Slovákov*. (Moștenirea chirilo-metodiană în viața bisericescă și culturală a slovacilor). Bratislava, Lúč 1991. 128 p.; Habovštiaková, Katarína - Krošlaková, Ema, *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. (Din creația fraților din Thesalonik și ai discipolilor lor). Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. 151 p.; *Dedičstvo sv. Cyrila a sv. Metoda v slovenskej a bulharskej kultúre* (Moștenirea lui Chiril și Metodie în cultura slovacă și bulgară). Zborník prác z rovnomenného odborného seminára v Nitrianskej Štátnej galérii dňa 6.7.1993. Nitra, Nitrianska Štátна galéria 1996. 126 p.; Vasiľ, Cyril, *Prví slovanskí svätcí (Primii sfinti ai slavilor)*. Košice, Vydavateľstvo spolku sv. Cyrila a Metoda 1996. 70 p.; Konštantín Filozof Proglas. Tradus de: Eugen Pauliny - Viliam Turčány. Doslov și pozn. nap.: Viliam Turčány. 2. uprav. vydanie. Bratislava, Mistral Art 1998. 59 p.; *Korene nášho duchovného bytia - život a dielo Konštantína Filozofa* (Rădăcinile existenței noastre – viața și opera lui Constantin Filosoful). Materiály z konferencie konanej 28.-29.10.1998 v Nitre. Red.: Ema Krošlaková - Ľubomír Kralčák. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa - Filozofická fakulta 1999. 119 p.; *Život Konštantína Cyrila a Život sv. Metoda*. (Viața lui Constantin Chiril și Viața sf. Metodie). Alcătuit de: Štefan Vragaš. Martin, Matica slovenská 1991. 91 p.

²³ Bagin, Anton, *Cyrilometodská tradícia u Slovákov*. (Traditia chirilo-metodiana la slovaci). Bratislava, Slovak Academic Press 1993. 66 p.

Metodie²⁴. În introducere se referă la autorii biografiilor sf. Chiril și Metodie, se subliniază faptul că răspândirea acestor lucrări a contribuit la păstrarea tradiției chirilo-metodiene în lumea slavă. Lucrarea cuprinde lista codexurilor, misalelor, cărților de rugăciune din epocă, discută apariția lor, curiozitățile cuprinse în ele, identifică personalitățile cunoscute sau necunoscute, cum a fost spre exemplu preotul din Kremnica M. Zácer sau studentul necunoscut la universitatea din Viena și.a.

Tradiția chirilo-metodiană se răspândea de la jumătatea secolului al XVII-lea prin intermediul erudiților slovaci. În perioada iluminismului, aceasta era una din temele favorizate în procesul de renaștere națională a slovacilor. A fost abordată de scriitori, istorici, artiști plastici, atât la nivelul cultural și religios, cât și a unor lucrări istorice sau de articole de iluminare a poporului. Autorul se oprește și asupra influenței pe care a exercitat-o această temă în rândul slovacilor din America. Perioada modernă de după 1918 își are și ea autori preocupați de tradiția sf. Chiril și Metodie în Slovacia și după granițele ei. Lucrarea cuprinde bule papale și enciclice dedicate acestei teme, o bibliografie selectivă și ilustrație. Cartea poate completa foarte bine o bibliografie obligatorie în învățământ.

O altă personalitate din rândul sfintilor, al cărei cult s-a extins în Germania, Polonia, Cehia, Italia, Ungaria este sf. Adalbert (Vojtech). Monografia lui Anton Bagin și Ladislav Šášky *Svätý Vojtech*²⁵ (*Sf. Adalbert*) a apărut cu ocazia aniversării unui mileniu de la moartea celui de al doilea episcop al Pragăi. Autorul apropie cititorilor momente importante din viața sfântului, care a fost și membru al familiei regale cehe Slavník. Viața i-a fost marcată de boala din copilăria fragedă și de o însănătoșire miraculoasă, mulțumită căreia, mama i-a dedicat viața bisericii, el călugărindu-se. O importantă influență asupra vieții sale a exercitat-o episcopul de Magdeburg. În anul 982 a fost sfîntit. Pe tot timpul vieții s-a străduit să contribuie la ridicarea importanței bisericii. A ales calea mai puțin comodă, devenind misionar în Prusia, unde și-a găsit și tragicul sfârșit. Nu a reușit să vadă, în realitate, viziunea unei Europe creștine unite, cea pe care a propus-o cu împăratul Otto al III-lea în anul 996.

Istoriografia slovacă este preocupată și de personalitățile bisericii universale, ca Martin Luther²⁶, Filip Melanchton²⁷ și.a. Reprezentanții bisericii au jucat un rol important și în istoria Slovaciei, în special în domeniul culturii, învățământului și în politică. Mai multe monografii acordă o atenție deosebită acestui cerc de preocupări, având în vedere activitatea episcopului Štefan Moyzes²⁸, Karol Kmeťko²⁹, Jozef Kútnik Šmálov³⁰, Michal Lacko³¹, Martin Čulen³² și.a. Un exemplu poate fi culegerea *Jakub Jakobeus. Život, dielo a doba*³³ (*Jakub Jakobeus. Viața, opera și epoca*).

²⁴ Idem, *Spolupatróni Európy. CO Patrons of Europe*. Banská Bystrica, Mabuto Press 1992. 118 p.

²⁵ Bagin, Anton - Šášky, Ladislav, *Svätý Vojtech. (Sf. Adalbert)*. Druhé opravené a doplnené vydanie. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1997. 76 p. [Prima ediție a apărut în 1991.]

²⁶ Veselý, Daniel, *Martin Luther reformátör (Reformatorel Martin Luther)* Liptovský Mikuláš, Tranoscius 1991. 120 p.

²⁷ Veselý, Daniel - Hajduk, Andrej, *Filip Melanchton*. Liptovský Mikuláš, Tranoscius 1997. 194 p.

²⁸ *Banskobystrický biskup a prvý predseda Matice slovenskej Dr. Štefan Moyzes 1797-1869. (Episcopul de Banská Bystrica și primul președinte al Maticei slovenská Dr. Štefan Moyzes.)*. Alcătuit de: Miroslav Kamenický. Banská Bystrica, Banskobystrický biskupský úrad 1990. 184 p.; Vajanský, Svetozár Hurban, *Život Štefana Moyzesa. (Viața și activitatea lui Štefan Moyzes)* Martin, Matica slovenská 1997. 202 p.; Polla, Belo, Štefan Moyzes (24.10.1797-5.7.1869). Martin, Matica slovenská 1997. 51 p.; *Hudba v Banskej Bystrici v období pôsobenia Štefana Moyzesa. (Muzica la Banská Bystrica în timpul lui Štefan Moyzes.)* Vedecký seminár usporiadany pri priležitosti osláv 200 výročia a narodenia prvého predsedu Matice slovenskej a biskupa banskobystrickej diecézy Dr. Štefana Moyzesa, 25.10.1997 v Banskej Bystrici. Martin, Hudobný odbor Matice slovenskej 1998. 60 p.; Štefan Moyzes, *Fotosúbor. (Colecție de fotografii.)* Zost.: Michal Eliáš. Bratislava, Národné osvetové centrum 1997.

²⁹ *Arcibiskup dr. Karol Kmeťko nitriansky biskup 1921-1948 (Archiepiscop Dr. Karol Kmeťko)*. Zborník prednášok z priležitosti 50. výročia menovania prvého slovenského arcibiskupa na Slovensku. Nitra, 19. máj 1994. Red.: Viliam Judák. Nitra, Knázský seminár sv. Gorazda v Nitre 1995. 89 p.

³⁰ Hanus, Ladislav: *Jozef Kútnik Šmálov. Život, činnosť, tvorba. (Jozef Kútnik Šmálov. Viața, activitatea, creația.)* 2. vydanie. Spišské Podhradie, Spišský knázský seminár J. Vojtaššáka 1992. 461 p.

³¹ P. Michal Lacko. *Život a dielo. (P. Michal Lacko. Viața și activitatea.)* Zborník referátov na vedeckej konferencii v Košiciach 19.-20.3.1992. Zost.: Michal Potemra. Košice, Slovenský katolícky kruh 1992. 232 p.

³² *Zborník na počesť Martina Čulena. (Volum în cinstea lui Martin Čulen.)* Materiály z vedeckých a kultúrnych podujatí v Brodskom a Čake. Alcătuit de: Pavol Parenička. Brodské - Čaka, Obecný úrad v Čake s spolupráci s Biografickým ústavom Matice slovenskej v Martine 1994. 83 p.

³³ *Jakub Jakobeus. Život, dielo a doba. (Jakub Jakobeus. Viața, activitatea și epoca)*. Zborník príspevkov zo seminára venovaného 400. výročiu narodenia Jakuba Jakobea, ktorý sa konal v Prešove 5.12.1991. Alcătuit de: Michal Otčenáš - Peter Kónya. Prešov, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 1993. 129 p.

Culegerea a apărut prin publicarea contribuțiilor susținute la simpozionul organizat cu ocazia aniversării celor 400 de ani de la nașterea poetului umanist și susținător al comuniunii cehilor și slovacilor în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Contribuțiile le aparțin istoricilor, literaților, filosofilor și teologilor și se referă la viața și creația lui Jakub Jakobeus, la epoca în care a trăit și a creat. Viața și creația sa literară se află sub semnul evenimentelor istorice desfășurate în Cehia și pe teritoriul Ungariei, deci și al Slovaciei. Unele contribuții la volum au ca temă problemele confesionale ale vremii.

Jozef Vavrovič a scris despre publicistul, dramaturgul și politicianul Ján Palárik lucrarea *Ján Palárik*³⁴. Surprinde ecumenismul lui Ján Palárik, care depășește epoca în care a trăit.

Un caracter documentar are lucrarea lui Rudolf Lesňák, *Listy z podzemia*³⁵ (*Scrisori din adâncuri*). Autorul a cules informații despre activitatea publicistică și editorială secretă a bisericilor creștine în Slovacia perioadei 1945-1989. Din punctul de vedere al conținutului, această carte face parte, în primul rând, din genul bibliografic. Cuprinde lista revistelor cu apariție periodică și cele cu periodicitatea neregulată, a monografiilor, medaliaane biografice despre autorii samizdatelor și fragmente din creația lor. Bibliografia se împarte în câteva secții. Periodicele sunt împărțite conform conținutului în capitole: teologico-filosofice, socio-educative, cultural-politice, de tineret, cetățenești, cehe, traduceri și.a. Mai departe sunt trecute lucrările de publicistică și memorialistică. Din bibliografia fac parte și autorii din exil. În anexă au fost atașate reproducerile foilor de titlu, fotografiile autorilor și.a. Indicele contribuie la buna orientare în publicație.

Literaturii de samizdate acordă atenția și Ján Šimulčík, *Svetlo z podzemia*³⁶ (*Lumina din adâncuri*.) Este vorbă de literatura de gen pe anii 1969-1989.

În anul 2000 a apărut publicația cuprinzătoare *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*³⁷ (*Lexiconul personalităților eclesiastice catolice din Slovacia*). Cuprinde informații lexicologice despre preoții catolici, care au avut un rol în istoria Slovaciei. O astfel de lucrare a lipsit din istoriografia slovacă. Este o carte care își asumă și unele riscuri. Clectivul de autori este format din 51 de istorici, lingviști, teologi, culturologi, literați, publiciști, filosofi și arhiviști. Garantul proiectului este literatul Július Pašteka. Lexiconul cuprinde 2599 de nume de preoți, care în diferite perioade ale evoluției creștinismului au influențat istoria Slovaciei. Se acordă atenția și preoților care funcționează în afara teritoriului de astăzi a Slovaciei. În carte putem găsi și personalitățile în viață.

Cele mai multe publicații din prezentul referat sunt legate de confesiunile majoritare în Slovacia, cea romano-catolică și evanghelică CA.

Istoria bisericii evanghelice CA s-a îmbogățit prin apariția lucrării lui Eva Kowalská *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*³⁸ (*Comunitatea evanghelică CA în secolul al XVIII-lea*). Lucrarea are la bază izvoare istorice din arhive străine și cele slovace. Autoarea realizează o analiză istorică, o trecere în revistă a evenimentelor importante din viața bisericii protestante în Slovacia cu scopul de a arăta aspectele principale ale evoluției și formarea ei sub atență urmărire din partea statului. Biserica evanghelică CA s-a confruntat cu un proces de schimbări, influențat de modernizarea societății, mai ales în rândul elitelor. Autoarea a atras atenția asupra vietii oamenilor, care au trăit aceste schimbări, asupra contextului social. În concluzie, secolul XVIII a fost pentru locuitorii Ungariei, inclusiv ai Slovaciei o perioadă de neliniște și de mari schimbări. Populația a trăit demersuri dure de recatholicizare și doar urmașii au beneficiat de acceptarea emancipării cetățenești și de legiferarea ei, chiar dacă drepturile conferite trebuiau apărate cu forță. Nu de mult a apărut o culegere

³⁴ Vavrovič, Jozef, *Ján Palárik. Jeho ekumenizmus a panslavizmus*. (Ján Palárik. Ecumenismul și panslavismul său.) Martin, Matica slovenská 1993. 336 p.

³⁵ Lesňák, Rudolf, *Listy z podzemia. Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945-1989*. (*Scrisori din adâncuri. Documentația, privind publicistica creștină de samizdate în Slovacia anilor 1945-1989*). Bratislava, Archa 1998. 487 p.

³⁶ Šimulčík, Ján, *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969-1989*. (*Lumina din adâncuri. Din cronică samizdatului catolic 1969-1989*.) Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška 1997. 276 p.

³⁷ Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. (*Lexicon al preoților catolici din Slovacia*.) Bratislava, Lúč 2000. 852 p.

³⁸ Kowalská, Eva, *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. (*Comunitatea evanghelică CA în secolul XVIII. Probleme principale ale evoluției și funcționării*.) Bratislava, Veda vydavateľstvo SAV 2001. 220 p.

*Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku*³⁹ (*Evanghelicii și teologie evanghelică în Slovacia*). Culegerea cuprinde studii din partea cercetătorilor din patru țări. Mai multe contribuții se referă la perioada modernă, când se reformula și cristaliza orientarea religioasă, se discută importanța personalităților secolului XIX și a începutului secolului următor și probleme filosofice, teologice și religioase. Lucrarea este, în general, o contribuție la studiul credinței, evoluției bisericii din cele mai vechi timpuri până în prezent în țară.

În afara *Lexiconului* de mai sus, confesiunea evanghelică beneficiază și de o lucrare în trei volume *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*⁴⁰ (*Evanghelicii în istoria culturii slovace*). Oferă o trecere în revistă a celor mai importante personalități, care au jucat un rol în istoria Slovaciei.

Pe teritoriul Slovaciei mai funcționează și alte biserici decât cele mai sus menționate, anume greco-catolică, reformată și ortodoxă. Fedor Michal este autorul lucrării de peste 300 de pagini dedicată istoriei greco-catolicismului slovac în perioada 1945-1950 cu titlul *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu*⁴¹ (*Din istoria bisericii greco-catolice din Cehoslovacia*). Centrul oficial al acestei biserici se află la Prešov, unde funcționează și episcopia greco-catolică. Acestui oraș i s-a dedicat publicația *Prešov: sídlo gréckokatolíckeho biskupstva na Slovensku*⁴² (*Prešov, sediul episcopiei greco-catolice din Slovacia*). O altă lucrare, privind istoria greco-catolicilor este scrisă de Cyril Vasil', *Gréckokatolíci*⁴³ (*Greco-catolicii*). Este vorba aici de istoria lor, destinul celor mai importanți oameni din rândul ei. Michal Lacko a fost o personalitate deosebită din istoria bisericii greco-catolice și despre el vorbește publicația *P. Michal Lacko, SJ - Informátor a formátor gréckokatolíkov*⁴⁴ (*P. Michal Lacko, SJ – informator și formator al greco-catolicilor*). A funcționat în exil și s-a ocupat, între altele, și de istorie și bibliografie. O selecție din lucrările lui a apărut sub titlul *Gréckokatolíkom*⁴⁵ (*Greco-catolicilor*).

Facultatea teologică greco-catolică a Universității din Prešov a editat *Dejiny gréckokatolíckeho školstva na Slovensku*⁴⁶ (*Istoria învățământului greco-catolic din Slovacia*). Culegerea cuprinde prelegerile și comunicările conferinței internaționale de la Prešov 28.-29.11.2000.

Istoria bisericii ortodoxe își are propriile monografii, chiar dacă mai restrânsă ca număr. Ne gândim la lucrări de sinteză, privind istoria acestei biserici în Slovacia⁴⁷, eventual, ortodoxie⁴⁸. Cele mai multe lucrări au caracter de manual și sunt destinate studenților Facultăților teologice de la Universitatea din Prešov⁴⁹.

Întrucât prezența conferință are loc într-un spațiu geografic în care funcționează atât biserica greco-catolică cât și cea ortodoxă, ar fi interesantă o cercetare comună slovaco-română pe această temă.

³⁹ *Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. (Evanghelicii și teologia evanghelică în Slovacia). Zborník pri príležitosti sedemdesiatky Doc. ThDr. Andreja Hajduka a Doc. ThDr. Daniela Štefana Veselého. Ed. David Pavol Daniel. Bratislava, Evanjelická bohoslovecká fakulta UK v Bratislavě 1999. 327 p.*

⁴⁰ *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. (Evanghelicii în istoria culturii slovace. I.) Zv. 1. A-L. Ed.: Čechová, Anna - Dvořák, Karel Ilja - Žáryová, Lucia. Liptovský Mikuláš, Tranoscius 1997. 172 p.; Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. Zv. 2. (Evanghelicii în istoria culturii slovace. II.) M-Z. Ed.: Uhorskai, Pavol - Tkáčiková, Eva a kol. Liptovský Mikuláš, Tranoscius 1997. 169 p.; Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. Zv. 3. (Evanghelicii în istoria culturii slovace. III.) Ed.: Uhorskai, Pavol a kol. Ved. red.: Alberty Július. Liptovský Mikuláš, Tranoscius 2002. 406 p. (Anexe cu documente, fotografii, texte).*

⁴¹ Fedor, Michal, *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 - máj 1950. (Din istoria bisericii greco-catolice din Cehoslovacia 1945 - mai 1950.)* Košice, Byzant 1993. 347 p.

⁴² *Prešov, sídlo gréckokatolíckeho biskupstva na Slovensku. (Prešov, sediul episcopiei greco-catolice din Slovacia).* Prešov, Opal 1995. 47 p.

⁴³ Vasil', Cyril, *Gréckokatolíci. Dejiny - osudy - osobnosti. (Greco-catolicii. Istorie – destine – personalități.)* Košice, Vydavatel'stvu Byzant 2000. 143 p.

⁴⁴ Babjak, Ján, *P. Michal Lacko, SJ - Informátor a formátor gréckokatolíkov. (P. Michal Lacko, SJ – informator și formator al greco-catolicilor.)* Trnava, Dobrá kniha 1997. 402 p.

⁴⁵ Lacko, Michal, *Gréckokatolíkom. (Greco-catolicilor.)* Výber z diela. Zost.: Fedor, Michal. Košice, Byzant 1993. 88 p.

⁴⁶ *Dejiny gréckokatolíckeho školstva na Slovensku. (Istoria învățământului greco-catolic în Slovacia.)* Prešov, Prešovská univerzita 2000. 111 p.

⁴⁷ Aleš, Pavel, *Pravoslávna cirkev u nás. (Biserica ortodoxă la noi.)* 2. vydanie. Prešov, Metropolitná rada pravoslávnej cirkvi na Slovensku 1998. 93 p.

⁴⁸ *Kryštof archiepiscop, Pravoslávny svät. Přehledné dejiny patriarchátu a miestnych cirkví (Lumea ortodoxă. Istoria patriarchilor și bisericilor locale).* Prešov, Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity 2000. 180 p.

⁴⁹ Aleš, Pavel - Belejkanič, Imrich, *Pohľady do dejín pravoslávnej dogmatickej teológie (Din istoria teologiei dogmatice ortodoxe).* Prešov, Prešovská univerzita 1999. 210 p.

Un mare procent al publicațiilor editate după anul 1989 despre istoria bisericii este format din cele ce tratează istoria regională. Ne referim la istoria unor biserici, parohii⁵⁰, locurilor de pelerinaj⁵¹ și a. Astfel au apărut lucrări generale despre biserici de lemn⁵², despre biserici din orașe mai mari (Bratislava⁵³, Trnava⁵⁴) sau despre catedrala sf. Martin de la Bratislava⁵⁵, biserică sf. Jakub din Levoča⁵⁶ sau altele⁵⁷. Aceste publicații au apărut în ediții în limbi străine. Un mare interes s-a acordat și ordinelor călugărești și mănăstirilor, cum ar fi cele ce oferă o privire generală asupra ordinelor ca *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*⁵⁸ (*Istoria și cultura ordinelor religioase în Slovacia*); *Rehole a včera a dnes vo svete a u nás*⁵⁹ (*Ordine călugărești ieri și astăzi în lume și la noi*); *Rehole a kongregácie na Slovensku*⁶⁰ (*Ordine călugărești și congregații în Slovacia*); *Atlas cirkví, náboženských spoločností a religiozity Slovenska* (*Atlasul comunităților bisericești, societăților și religiozității în Slovacia*). Alte publicații acordă atenția piaristilor⁶¹, franciscanilor, clariselor⁶², fraților cehi⁶³, fraților milostivi⁶⁴; redemptoriștii⁶⁵; congregației surorilor premonstratense⁶⁶ și a.

⁵⁰ Hallon, Pavol, *Z dejín malackej farnosti* (*Din istoria parohiei de la Malacky*). Malacky, Mestský úrad 1993. 189 p.; Jánoš, Pavel, *Z histórie kalinovsko-hrabského evanjelického cirkevného zboru* (*Din istoria comunității evanghelice kalinov-hrabské*). Martin, Gradus 1992. 83 p.; Drenko, Jozef, *Pohľad do historie rímskokatolíckej cirkvi v Lučenci* (*Din istoria bisericii romano-catolice de la Lučenec*). Lučenec, Nadácia pre podporu lokálnej demokracie 1996. 37 p.; Pribula, Marek, *Kokošovská farnosť* (*Parohia de la Kokošov*). Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška pre Rímskokatolícky farský úrad v Kokošovciach 1997. 56 p.

⁵¹ *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a pútí* (*Skalka de lângă Trenčín. Loc de legendă și pelerinaj*). Alcătuit de: Strohnerová, Ludmila - Halusková, Elena. Trenčín, Okresná knižnica Michala Rešetku - Trenčianske múzeum 1996. 63 p.; Čižmár, Marián, *Starobyly a pútnický Veľký Šariš* (*Străvechiul Veľký Šariš, loc de pelerinaj*). Levoča, Polypress 1999. 46 p.; Dlugoš, František, *Púte na Mariánsku horu v období komunizmu 1945-1989* (*Procesiunile pe muntele Marian în perioada comunismului 1949-1989*). Levoča, Polypress 1999. 123 p.; Dlugoš, František, *Pútnicke miesto Mariánska hora v Levoči 1247-1950* (*Muntele Marian, loc de procesiune de la Levoča 1247-1950*). Levoča, Polypress 2000. 79 p.

⁵² Božová, Jana - Gutek, František, *Drevené kostolíky v okolí Bardejova* (*Bisericile de lemn din zona Bardejov*). Bardejov, Sajancy 1997. 192 p.

⁵³ *Bratislavské kostoly* (*Bisericile din Bratislava*). Bratislava, Uniapress 1991. 33 p.; Šášková, Mariana, *Bratislavské kostoly* (*Bisericile din Bratislava*). Bratislava, Bratislavská informačná a propagačná služba 1990.

⁵⁴ *Trnavské kostoly* (*Bisericile din Trnava*). Trnava 1993. 40 p.

⁵⁵ *Dóm sv. Martina v Bratislave* (*Catedrala sf. Martin din Bratislava*). Bratislava, Tatran 1990. 151 p.

⁵⁶ Chalupecký, Ivan - Wolf, Vladimír - Majerech, Ferdinand, *Dieľo Majstra Pavla. Chrám sv. Jakuba v Levoči* (*Opera meșterului Pavol. Biserica sf. Jakub din Levoča*). Považská Bystrica, Proart 1994. 69 p.

⁵⁷ Cabadaj, Peter, *Rímskokatolícky kostol sv. Martina v Terchovej 1731-1980* (*Biserica romano-catolică sf. Martin din Terchová*). Terchová, Miestne kultúrne stredisko 1994. 38 p.; Kostol sv. Gorazda vo Vrbovom (Biserica sf. Gorazd din Vrbové). Alcătuit de: Jozef Jurina - Lubomír Bosák. Vrbové 1997. 172 p.; Javorský, František, *Kostol sv. Ladislava, kaplnka Zápol'ských a kláštor minoritov v Spišskom Štvrtku* (*Biserica sf. Ladislav, capela familiei Zapolya și mănăstirea minoriților din Spišský Štvrtok*). Spišská Nová Ves, Vlastný náklad 1998. 44 p.; Vozár, Jozef, *Kostoly a knázi farnosti Dunajská Lužná* (*Bisericile și preoții parohiei Dunajská Lužná*). Martin - Dunajská Lužná, Matica slovenská - Rímskokatolícky farský úrad v Dunajskej Lužnej 1998. 48 p.; Milo, Štefan, *Janíkovský kostol jubiluje (1397-1997)* (*Biserica din Janíkov aniversează (1397-1997)*). Nitra, Nitra Print 1997. 79 p.

⁵⁸ *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku* (*Istoria și cultura ordinelor călugărești în Slovacia*). Príspevky na druhom sympóziu o cirkevných dejinách na Slovensku na Trnavskej univerzite 15.-16.10.1993. Alcătuit de: Jozef Šimončič. Trnava, Trnavská univerzita 1994. 348 p.

⁵⁹ Kvasničková, Jana, *Rehole včera a dnes - vo svete a u nás* (*Ordine călugărești ieri și astăzi - în lume și la noi*). Bratislava, Vydavateľstvo USPO Peter Smolík 1995. 190 p.

⁶⁰ *Rehole a kongregácie na Slovensku* (*Ordinele călugărești și congregații în Slovacia*). Alcătuită de Ján Babjak. Trnava, Dobrá kniha 1998. 367 p.

⁶¹ *Návrat k prameňom* (*Întoarcerea la izvoare*). Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko. Ed. Pavol Kollár. Prievidza, Text pre Kolégium piaristov v Prievidzi 1992. 83 p.; *Pamätnica 305. výročia založenia piaristického gymnázia vo Svätom Jure* (*Aniversarea celor 305 ani de la înființarea gimnaziului piarist în Svätý Jur*). Alcătuit de: Jozef Janek. Svätý Jur, Mestský úrad 1992. 65 p.

⁶² Balázs, Marián Ján Krstiteľ, *Počiatky františkánskeho hnutia a hnutia klarisiek* (*Începuturile mișcării franciscane și clarise*). Bratislava, Serafín 1999. 86 p.

⁶³ Žbirková, Viera, Reca, Českí bratia v Reci koncom 17. a na začiatku 18. storočia (*Frații cehi din Reca de la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII*). Nitra - Reca, Vysoká škola pedagogická 1996. 120 p.

⁶⁴ Lenčíš, Štefan, *Milosrdní bratia v Spiškom Podhradí* (*Frații milostivi din Spišské Podhradie*). Prešov, Prešovská univerzita 1998. 75 p.

⁶⁵ Atanáz, O., *Redemptoristi v Stropkove v rokoch 1921-1999* (*Redemptoriștii din Stropkov 1921-1999*). Michalovce - Stropkov, Viceprovincialat redemptoristov 1999. 151 p.

⁶⁶ Rusnáková, Mária, *Slovenská provincia Kongregácie sestier premonstrátov* (*Provincia slovacă a Congregației surorilor premonstratene*). Vrbové, Kongregácia sestier premonstrátov 2000. 112 p.

În legătură cu tema propusă nu pot fi omise lucrările legate de problematica evreilor. Într-un timp scurt s-a editat de mai multe ori opera lui Jaroslav Franek *Judaizmul*⁶⁷. Autorul se ocupă cu cultura, istoria și religia în cadrul istoriei generale. O cuprinzătoare istorie a comunității evreiești din Slovacia este cartea *Židovské náboženské obce na Slovensku*⁶⁸ (*Comunități evreiești din Slovacia*). Alte lucrări, *Vatikán a Slovenská republika*⁶⁹ (*Vatican și Republica slovacă*), *Riešenie židovskej otázky na Slovensku*⁷⁰ (*Rezolvarea problematicii evreilor din Slovacia*), *Katolicka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch*⁷¹ (*Biserica catolică și tragedia evreilor slovaci în documente*), *Holokaust na Slovensku*⁷² (*Holocaust în Slovacia*), *Nariadenie o právnom postavení Židov*⁷³ (*Regulamentul juridic despre situația evreilor*). Majoritatea lucrărilor vorbește despre urmărirea evreilor în anii 1939-1945.

În încheiere se poate constata, că literatura despre istoria bisericilor după anul 1989 în Slovacia este destul de bogată, acoperă cele mai variate teme, care sunt rezultatul cercetărilor actuale sau cunoștințelor de până acum.

ALŽBETA SEDLIAKOVÁ

Traducere: Eva Mârza

⁶⁷ Franek, Jaroslav, *Judaizmus. Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve. (Iudaism. Carte despre cultura, istoria și religia evreilor)*. 3. vydanie. Bratislava, Archa G+G 1998. 228 p.

⁶⁸ Bárkány, Eugen - Dojč, Ľudovít, *Židovské náboženské obce na Slovensku (Comunitățile religioase evreiești în Slovacia)*. Bratislava, Vesna 1991. 438 p.

⁶⁹ Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). *Dokumenty (Vatican și Republica slovacă. Documente)*. Alcătuit de: Kamenc, Ivan - Prečan, Vilém - Škorvánek, Stanislav. Bratislava, Historický ústav SAV a Ústav soudobých dějin AV ČR v Prahe v Slovak Academic Press 1992. 228 p.

⁷⁰ *Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939-1945) (Rezolvarea problematicii evreiești în Slovacia (1939-1945). Dokumenty. Časť 1-2, 3, 4, 5. Alcătuit de: Ladislav Hubenák. Bratislava, Slovenské národné múzeum - Múzeum židovskej kultúry 1994-2000. 178 p., 242 p., 221 p., 146 p.*

⁷¹ Hoffmann, Gabriel - Hoffmann, Ladislav, *Katolicka cirkev a tragédia slovenských Židov v dokumentoch (Biserica catolică și tragedia evreilor slovaci în documente)*. Partizánske, Garmond 1994. 232 p.

⁷² Holokaust na Slovensku. *Obdobie autonómie (6.10.1938-14.3.1939). Dokumenty (Holocaust în Slovacia. Perioada de autonomie (6.10.1938-14.3.1939) Documente)*. Ed.: Eduard Nižňanský. Bratislava, Nadácia Milana Šimečku - Židovská náboženská obec 2001. 362 p.

⁷³ Nariadenie o právnom postavení Židov. *Dokumenty (Regulament juridic despre situația evreilor. Documente)*. Alcătuit de: Pavol Mešťan. Bratislava, Múzeum židovskej kultúry 2000. 55 p.